

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академичната длъжност Професор
по специалност генетика (шифър 01.06.06), съгласно обявата в ДВ №72 от
16.09.2011

с кандидат: доц. д-р Елисавета Стоименова Стоименова

Рецензент: Димитрина Петрова Костова-Протохристова, д-р, доцент към
Института по зеленчукови култури „Марица” – Пловдив

1. Общи данни за кариерното и тематичното развитие на кандидата

Доц. д-р Елисавета Стоименова е завършила висше образование в СУ „Св. Климент Охридски”, Биологически факултет през 1973 г. степен магистър, със специалност Биохимия и микробиология.

През периода 1974-1976 г. работи като специалист-биохимик в ИПАПД „Никола Пушкиров”, ССА, а от 1976 до 1978 - в Медицинска Академия, Клинична лаборатория.

От 1978 до 1982 г. е редовен докторант в Института по Обща генетика, АНССС, Москва, СССР. През 1982 г. защитава дисертация на тема: Атенуированные и патогенные штаммы вируса табачной мозаики и их взаимодействие в растениях-хозяевах, под научното ръководство на проф., дбн К. Сухов.

След защитата д-р Стоименова започва работа към Секция „Имуногенетика”, Института по генетика към БАН, като научен сътрудник III ст.; 1982-1985 е вече научен сътрудник II ст.; 1985-1991 - научен сътрудник I ст.; 1991-2010 - старши научен сътрудник II ст. (2011 - доцент).

Всички изследвания на д-р Стоименова от редовната докторантура до настоящия момент са свързани с изучаване на вирусните болести предимно по зеленчуците в различни аспекти като взаимодействие между патоген-гостоприемник, системна придобита устойчивост при растенията, кръстосана защита (ваксинация) на растенията срещу фитопатогенни вируси, генетика на устойчивостта на гостоприемника, селекция на устойчивост на вирусни болести, лиофилизация и съхранение на растителни вируси.

2. Общо описание на представените материали

Д-р Стоименова представя общ списък на 119 публикации, публикувани съответно в: международни и български списания с импакт фактор; международни и

български списания без импакт фактор и доклади от международни и български конгреси, конференции и др., публикувани в пълен текст в сборници.

3. Публикации преди и след получаване на научната степен

Публикациите, свързани с получаването на научната степен „доктор“, са шест, като повечето от тях са свързани със създаването на слаби щамове и практическото им използване като средство за борба с тютюневомозаичния вирус предимно при оранжерийните домати и пипер.

В конкурса за присъждане на научното звание „доцент“ д-р Стоименова участва с 26 научни труда. В конкурса за присъждане на научното звание „професор“ трудовете са 60; 3 – са извън тематиката и 24, не са включени в нито един от конкурсите.

4. Основни научни и научно-приложни приноси

Приемам представени от д-р Стоименова научните приноси, като ще си позволявам да акцентирам върху някои от тях.

Първият принос „Изучаване на тобамовирусите при културните растения от сем. Solanaceae“ обхващащо видовото и щамовото разнообразие; биологични, електрофоретични и серологични свойства и съхранение на тази група вируси е действително значителен принос. Началото е поставено още при разработването на дисертацията, но изследванията върху щамовия състав на TMV се актуализират до 2003 г. Установеният още в началото на изследванията пиперов щам P101 е последван от нов, по-вирулентен патотип P1.2, изолиран от неизвестен холандски сорт. Бих добавила, че би било коректно в статия №58 да се цитира и Костова, Димитров, 1995, които също установяват подобен щам в България малко по-рано. Изолираните и добре съхранени щамове на TMV са изследвани и характеризирани много прецизно чрез електрофоретичните им и серологични свойства, като получените резултати имат оригинален характер. Наблюдавани са популационните им промени при последователни пасажии в домати с гени за устойчивост. Значителен дял от изследванията касаят съхраняването на вирусните изолати и щамове. Задълбочено са разгледани параметрите на лиофилизацията, необходимостта от криопротектори, както и преживяемост на вируса в сок, листа и пречистен препарат. Оригинална разработка е моделът за прогнозиране преживяемостта на вирусите, основан на тест за ускорено стареене при повишени температури (статии №1, 3, 4, 5, 9, 41, 45, 55).

Съществен оригинален теоретичен принос в този раздел бих отдала на изследванията, касаещи щам P101 или така нареченият PaMMV щам В. Този щам е изолиран от д-р Стоименова и проучван (статии №39 и 47) съгласно възможностите на нашите лаборатории и въпреки тяхната ограниченост, е доказан уникалният характер на щама. Той е способен да преодолява ген L1, но 28 образеца *C. chinense*, чувствителни на патотип P1, се оказват устойчиви на P101. P101 се размножава безсимптомно в домати и тютюн сорт Samsun N'N', което пък го отличава от описаните в литературата щамове на PaMMV. Получава се нареждане на пъзел, по който бихме могли да проследим как възникват и как се селектират вирулентните щамове, особено в случаите на вертикална устойчивост, каквато е устойчивостта на пипера спрямо тобамовирусите. Именно този изолат е обект на подробно серологично и молекулярно изследване в статията на колектив M. Ruiz del Pino et al. в Arch Virol (2003). Във връзка с това смятам за некоректно отсъствието на името на д-р Стоименова в тази статия, като се има предвид съвместната и работа с цитираните по-горе колеги, както и предоставения от нея вирусен щам и свързаната с него информация.

Подобна картина се нарежда и при характеризиране на 3 тобамовируса, изолирани от домати (статии №1 и 30). Щам GM-1 преодолява устойчивостта, контролирана от ген Tm-1 т.е. това е характеристика за патотип P1, но същевременно по всички останали свойства GM-1 не се отличава от щамове патотип P0.

Тези несъответствия със стройната система ген за ген карат авторът да предприеме по-задълбочени проучвания, касаещи популационните промени при тобамовирусите в резултат на неколнократни пасажии върху гостоприемник с ген за устойчивост.

В статии №42 и 44 са отразени получените оригинални резултати – при някои от TMV щамове, принадлежащи към „0” група след два пасажа в домати растения с ген Tm1, се откриват щамове принадлежащи към патотип P1. Тези резултати потвърждават широко разпространеното схващане, че в много от случаите устойчивите сортове са причина за възникване на нови щамове на вируса.

Критика към принос 1.6 (видово и щамово разнообразие на тобамовирусите и CMV при пипера в Македония)– статия №19 представя главно изследвания, свързани с щамов състав на TMV, но не и на CMV. Щамовият състав на TMV е разгледан подробно и задълбочено; CMV в този аспект не е разгледан. Дадена е

общата симптоматика на заболяването на пипера, причинена от CMV, както и симптомите, които вирусът предизвиква върху някои индикаторни растения, но те не разграничават щамовете и серогрупите на вируса.

Оригинален и съществен принос е идентифицирането и характеризирането на причинителя на жилковата некроза при домати (сателитната РНК 5 и нейният помощен вирус CMV). Това е отразено подробно в статии № 32, 34 и 38. През 90те години заболяването бе един сериозен проблем при производството на домати, като не рядко водеше до пълно компрометиране на добива. В този смисъл направените изследвания и проучвания са много актуални и значими. Авторът отхвърля възприетото до тогава твърдение, че причината за заболяването е смесена инфекция от CMV и ToMV т. нар. двоен стрик. Идентифицираният причинител е така нареченият от автора некротичен щам CMV-NB. По мое мнение по-точно би било, ако названието на причинителя акцентираше върху присъствието на сателитната РНК 5, която е основният причинител на заболяването.

Ще се спра по-подробно и на още един значителен принос „Характеризиране на устойчивостта към CMV при пипера“. Приемам този принос, но не съм съгласна с начина на представяне. Твърде подробно са описани проведените изследвания върху устойчивостта към CMV, установена в две линии. Текстът е доста описателен, в него освен получените резултати се дискутират и такива от общ характер, при което се губи същността на конкретния принос т.е. лисва синтезираност на приносите.

Оригинален и нов за страната ни принос е установяване на устойчивост на CMV в две линии пипер, както и в техните последващите потомства. При оптимални температурни условия (около 25°C) не се наблюдават първични симптоми по инокулираните им листа като растенията остават чисти от вирус до края на експеримента (№16 и №52). При повишаване на температурата двете линии реагират различно: L57 развива хлоротични петна или хлоротични пръстени, докато линия 113 образува некротични петна т.е. устойчивостта е на базата на свръхчувствителност. И при двете линии устойчивостта се преодолява при заразяване в ранна фаза от развитието и при високи вирусни концентрации (статии №40 и 43), като линия 113 проявява по-трайна степен на устойчивост. Въз основа на тези резултати, както и въз основа на наблюдаваната системна некротизация при някои растения на линия 113, бих допълнила, че в случая се касае за несъвършена локализация на вируса в точките на проникване. При линия 113 е констатирана и

т.нар. непълна експресия на устойчивостта като в рамките на едно растение една част от разклоненията развиват системни симптоми, други остават чисти от вирус (№16). Подобно явление е наблюдавано и от Kostova et al., 1989 и би било коректно да се спомене в статията.

По-ниска степен на устойчивост се наблюдава и в поколенията на тези линии, получено от кръстосването с чувствителен родител (статия №57). Проследявайки фенотипната експресия на устойчивостта в F₁ авторът установява доминантен тип на наследяване и полигенен контрол на устойчивостта.

Оригинални са проучванията върху структурни промени в петурата и дръжките на заразените с CMV листа при устойчивите линии пипер, както и тези, касаещи биохимията на устойчивостта като формирането на водороден пероксид, каталазна и пероксидазна активност, количества на свободен пролин и пр.

Оригинални и нови за страната ни са линии домати с комплексна устойчивост на доматена бронзовост (TSWV), TMV, ToMV и CMV (№6, 33 и 49), както и линии пипер с комплексна устойчивост на CMV, ToMV, TMV вкл. и някои гъбни болести (№17, 23, 48 и 52). Това безспорно са приноси с научно-приложен характер и естествен завършек на проведените теоретични изследвания.

5. Отражение на научните публикации на кандидата в нашата и чуждестранната литература

Спирам се на броя публикации, представени за участие в конкурса за професор, разделени както следва:

Международни списания с импакт фактор като *Biotechnology techniques*, *Biotechnology letters*, *Plant Pathology* или *Acta Physiologiae Plantarum* – 10 бр.

Български списания с импакт фактор като *Compt. Rend. Acad. Bulg. Sci.* *Oxidation Communications* и *Biotechnology and biotechnological equipment* – 4 бр.

Общият импакт фактор (IF) е 7.096.

Международни и чужди списания без импакт фактор основно в *Plant Protection* – 14 бр.

Български списания без импакт фактор *Генетика и селекция*, *Plant Science*, *Genetics and Breeding*, *Compt. Rend. Acad. Bulg. Sci.* и *Biotechnology and biotechnological equipment* (по времето когато последните две списания нямат IF) – 20 бр.

Доклади от международни конгреси, конференции и др., публикувани в сборници – 5 бр.

Доклади от български конгреси, конференции и др., публикувани в сборници – 7 бр.

Д-р Стоименова е водещ автор в 23 статии, което означава че тя е генератор на идеята и инициатор на проведеното изследване.

Значимостта на представените за рецензиране статии се потвърждава от многобройните им цитирания, както в български така и в чужди списания. Общият брой цитирания са 170, от които 99 в български и 71 в чужди списания.

Една статия е цитирана 10 пъти, а пет - са цитирани над 8 пъти, което определено говори за изявен интерес.

6. Принос на кандидата при колективни публикации

При анализиране на статиите, в които д-р Стоименова участва в колектив, ярко се откроява нейният принос, свързан конкретно с изследванията, касаещи вирусния патоген и или съответния гостоприемник.

7. Демонстрирани умения и заложби за ръководене на научни изследвания

Преди хабилитирането си д-р Стоименова участва като изпълнител в един международен договор и в четири национални. След хабилитиране за доцент тя е ръководител на един международен проект, а в два е изпълнител. В проекти, финансирани от МОНМ, тя е ръководител на три проекта и изпълнител в 6. Ръководител е и на 4 междуинститутски договори за съвместна дейност. Всичко това говори за добри умения и заложби в кандидата да ръководи научни изследвания.

Д-р Стоименова е била ръководител на двама докторанта, разработващи проблемите на устойчивостта на пипера към краставичномозаичния вирус и четирима дипломанта, които са изпитвали ефективността на методите за производство на растителни противовирусни ваксини.

8. Мотивиран отговор доколко кандидатът има ясно очертан профил на научно-изследователска работа

Д-р Стоименова е един от водещите растителни вирусолози в България. Цялата и научна кариера в продължение на 33 години е посветена на изучаване и характеризиране на сложната система патоген-гостоприемник, както в теоретичен така и в научно-приложен аспект. Това е отразено в представената публикационна дейност, както и чрез научно-приложните приноси.

9. Критични бележки на рецензента по представените трудове

Критичните ми бележки по представените трудове са представени към т.4.

10. Лични впечатления

За мен бе удоволствие да рецензирам научната продукция на д-р Стоименова. Тя е един от малкото в България изградени специалисти в областта на растителната вирусология. Стартът на научната и кариера е свързан с един силен вирусологичен екип в Москва, под ръководството на проф. Сухов. След защитата и, вече в България, аз се запознах с един много амбициозен, ентусиазиран изследовател, с много познания и теоретична подготовка в растителната вирусология. През всичките тези години д-р Стоименова не измени на професионалната си ориентация и въпреки изключителните трудности, които среща един изследовател в тази област, като липса на апаратура, консумативи, достъп до литературни източници и пр., тя успя да създаде своя школа, да проникне в сложните взаимоотношения патоген-гостоприемник, да създаде своя колекция от вирусни патогени в Банката за съхранение на промишлени микроорганизми, да разработи някои теоретични постановки на биохимията на инфекциозния процес и като заключение да създаде устойчиви селекционни линии. Познавам някои от нейните дипломанти, а понастоящем докторанти, които следват стриктно нейните съвети и не търсят компромиси при интерпретация на научните резултати. Кандидатурата и за званието „професор“ е един естествен и очакван етап от нейното професионално развитие.

11. Заключение

Д-р Стоименова отговаря на изискванията и критериите за заемане на академичната длъжност „професор“ според член 29 (1) на закона за развитието на академичния състав в Република България.

На основание на всичко казано по-горе убедено препоръчвам на Научното жури да изготви положителен доклад-предложение до Научния Съвет на ИФРГ за присъждане на академичната длъжност „професор“ на доц. д-р Елисавета Стоименова за нуждите на секция „Приложна генетика“ към ИФРГ, специалност генетика (шифър 01.06.06).

5.01.2012 г.

Рецензент:

(доц. д-р Димитрина Костова)